

BULGARİSTAN'DA ROMAN NÜFUSU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Reyhan Rafet CAN^{1*}+

¹Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü

*canreyhanrafet@gmail.com

+ORCID: 0000-0003-2280-9268

Öz- Son yıllarda sadece Bulgaristan'da değil Avrupa'da ve bir bütün olarak dünyada, etnik topluluklar ve sayılarına, demografik gelişimine, mekânsal hareketliliğe ve bölgesel konumlara artan bir ilgi olmuştur. Bulgaristan'da bu ilgi Roman etnik grubu üzerinde yoğunlaşmıştır. Resmi nüfus sayımında kaydedilen Roman sayısı ile bu konuda yapılan bilimsel ve ampirik araştırmalar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla kamusal alanda ve medyada konuyla ilgili büyük spekülasyonlar mevcuttur. Roman etnik grubunun sayısı ve yerleşmesindeki mevcut durum, farklı dönemlerdeki demografik gelişiminin bir sonucudur. Bu nedenle geriye dönük yapılan analizler Roman etnik grubunun mevcut durumunun netleştirilmesini kolaylaştırır. Irksal önyargı, yoksulluk, düşük eğitim, kötü yaşam koşulları, yüksek suç, dil engeli, olumsuz kalıplaşmış yargılar ve diğer sosyal-ekonomik faktörler Romanları ile Bulgarlar ve diğer etnik gruplar arasındaki boşluğu genişletmiştir. Ülke genelinde zor ekonomik koşullar ve komünist mirasla hala mücadele eden siyasi sistem Roman topluluğunun önündeki engelleri daha da aşılmaz kılmıştır. Çalışmanın temel amaçlarından birisi ülke nüfusunun %4,9'undan fazlasını oluşturan Roman etnik grubu sayısındaki değişiklikleri olabildiğince doğru bir şekilde açıklamaktır. Birinci bölümde Romanların Hindistan'dan Avrupa'ya göçünün tarihsel analizi yapılmıştır. İkinci bölümde, Roman azınlığın demografik perspektifine değinilmiştir. Üçüncü bölümde Romanların güncel yaşamın her alanında karşılaştıkları genel sorunlarının bilimsel verilerle bir analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler- Roman, Demografi, Etnik kimlik, Sosyal ve Ekonomik sorun.

AN EVALUATION ON THE ROMA POPULATION IN BULGARIA

Abstract – In recent years, there has been an increasing interest in ethnic communities, and especially in their numbers, demographic development, spatial mobility and regional locations, not only in Bulgaria but in Europe and the world as a whole. In Bulgaria, this interest has focused on the Roman ethnic group. There are large differences between the number of Roman recorded in the official census and scientific and empirical research on this issue. Racial prejudice, poverty, low education, poor living conditions, high crime, language barriers, negative stereotypes and other social and economic factors have widened the gap between the government and ethnic Bulgarians on the one hand, and the Roma population on the other. One of the main purposes of the study is to explain the changes in the number of Roman ethnic groups, which make up more than 4.9% of the country's population, as accurately possible. In the first part, historical analysis of the migration of the Roma from India to Europe was made. In the second part, the demographic perspective of the Roma minority is mentioned. In the third part, an analysis of the general problems faced by Roma in all areas of contemporary life with scientific data has been made.

Keywords – Gypsy Demography, Ethnic identity, Social and Economic problem.

GİRİŞ

Son yıllarda Bulgaristan'daki Romanların durumunu araştırmaya, yazmaya veya düşünmeye çalışan herkes artan ancak genellikle parçalanmış ve çoğu zaman çelişkili bilgilerle karşılaştı. En önemli sorunlardan birisi Roman nüfusun sayısı kaçtır. Çeşitli tahminlere göre, Bulgaristan'daki Roman sayısı 370000 ile 800000 arasında değişmektedir.

Bu farklı veriler bizi;

- Roman kimdir?
- Romanlar hakkında nasıl bilgi topluyoruz?
- Romanların gündelik hayatında sadece kendi kaderini tayin ilkesi mi izlenmekte yoksa ayrımcılık korkusu gibi diğer faktörler de göz önünde bulunduruluyor mu?
- Romanların kökeni nedir?
- Zor sosyo-ekonomik durumlarının nedenleri nelerdir?
- Romanlara karşı oluşturulan klişeler nelerdir?
- Hükümet ve Romanlar arasındaki uyum politikaları nelerdir ve bunların uygulanmasından kim sorumludur?
- Bulgaristan'da Roman nüfusun en çok olduğu şehirler nereleridir?

gibi soruları sormamıza sebep olmuştur.

Bunlar yanıtız kalan ve Romanlar hakkında hem uzman hem de siyasi düzeylerde ve günlük yaşam bağlamında eşit derecede zorlaşan zor sorulardır. Bu sorulara cevap niteliğindeki verilerin (demografik, eğitim, sağlık, işsizlik) bir kısmına Bulgaristan Cumhuriyeti Natsionalen Statiçeski İnstitut'un en son yaptığı nüfus sayımından (2011) ulaşılmıştır. Bu kaynak dışında literatürde Romanlar üzerine yapılmış araştırmalardan da faydalanılarak sorular cevaplanmaya çalışılmıştır (Metodieva 2008: 6).

1. Anavatanları ve göçleri

Romanlar hakkında yazılan kaynakların birçoğunda anavatanları Hindistan olarak kabul edilmiştir. Gerçekten de, Romanların gerçek ataları MS 10. veya 11. yüzyılda Hindistan'ı terk eden bir grup insandı (Romaninet: 2). Alain Reyniers'e göre Romanlar, Hindistan'ı Müslüman istilasına uğrayacağı gibi nedenlerden dolayı terk ettikleri görüşünü ileri sürmektedir (Reyniers, 2003: 15). Romanların Hindistan'da ortaya çıktığı yadsınamaz gerçeğine rağmen, erken tarihlerinin geri kalanı çok tartışmalıdır. Rinzer, Hindistan'dan ayrıldıktan sonra Romanların batıda Pers (bugünkü İran) ve Arap Yarımadası'na göç ettiğini ve bazılarının kuzeyde Orta Asya'ya gittiğini (grubun daha önce Orta Asya'ya göç edip etmediği tartışmalı olsa da) ileri sürmektedir (Rinzer, 1985: 23). Roman gruplarından bazıları batı Bizans'a sığındı ve en geç 1250 yılına kadar Avrupa'ya ulaştı (Karahasan-Çınar, 2005: 147-148). Romanlar 14. yüzyılda, güneydoğu Avrupa'ya ve 15. yüzyılın başlarında batı Avrupa'ya ulaştılar. Romanlar Avrupa'ya ulaştığında, Hindistan'dan geldiğini iddia etmişlerdir (Romaninet: 2).

Roman olarak kendi kaderini tayin etmelerine anlamlı bir bağlantı olmadan birçok yönden çağrılırlar. En yaygın olarak adlandırılan gypsy (gypsies), gypano, gitani, (gitanos, gitans), çingene (zigeuner), çingene (tsiganes) ve zingaridir (cingaros) (Becker, Ho, 2000: 8). Avrupa'daki tüm Roman lehçelerinde Ermeni kelimelerinin varlığı Romanların Ermenistan'dan Bizans'a geldiği anlamı taşıyabilir (Calvet, 1982: 145). Bu konudaki kaynaklar Romanların Ermenistan'dan Bizans'a geldiği ile ilgili herhangi bir bilgiden bahsetmezken, 11. yüzyılın ilk yarısında Selçukluların Ermenistan'a saldırdığı ve Ermenistan'dan Antalya'ya insan göçüne neden olduğu bilinmektedir. Tarihsel kanıtlar, Romanların Balkanlar üzerinden geçişi hakkında da bilgi taşımaz. 13. yüzyılın sonlarında

ve 14. yüzyılın başlarında Romanlar Korfu Adası sakinlerindendi (Romaninet: 3). Belki de o zamanlar Bizans'ın diğer bölgelerinde, Venedik yönetimi altında yaşıyorlardı (<https://islamansiklopedisi.org.tr/korfu>). 14. yüzyılın ikinci yarısında Romanlar Balkan Yarımadası'nın güney kısımlarında yaşadı. Osmanlı İmparatorluğu tarafından kontrol edilen topraklarda metal işçiliği ve silah üretimi konusunda çalıştılar.

“Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Çingenerler” adlı çalışmadan yola çıkarak, Bulgaristan'daki Romanlar hakkındaki ilk güvenli kaynakların 13. ve 14. yüzyıla dayandığı bilinmektedir (Marushiakova ve Popov, 2006: 58). Romanlar Bulgaristan'a Balkanlar'ın ele geçirilmesi sırasında Osmanlı ordusuyla cengen, kibti isimleri altında gelmişlerdir (Arayıcı, 1998:9). Gelenlerin bir kısmı buraya yerleşmiş diğer bir kısmı ise göçebe yaşama devam etmiştir. Rönesans döneminde şehirlerde Roman mahalleleri kurulmuştur. 14. yüzyılın ikinci yarısından sonra Roman nüfusu Avrupa'nın farklı bölgelerine taşınmıştır. Moldova'da Romanlar ile ilgili ilk belge roman ailelerinin yaşadığı kölelik ile ilgilidir. 1385 yılına dayanan bu belgede roman grubunun Çingenerler adı altında, Voyvoda tarafından Tismana Manastırı'na çalışmaları için bağışlandığı belirtilmekteydi. Transilvanya topraklarında Roman varlığına ilişkin ilk veriler 1390 ve 1406 yılları arasındaki dönemi kapsar. Foletier'e göre Braşov sakinleri 1416'da Romanlara para ve yiyecek yardımında bulunmuşlardır (Foletier, 1970: 19).

Polonya'da ilk kez Romanlar 1401'de Krakov, 1405'te ise Lviv sakinleri olarak anılır. Diğer Roman grupları 14. yüzyılda Bohemya'ya ve oradan da 1430'a kadar kuzey ülkeleri hariç tüm batı Avrupa'ya yayıldı. 15. yüzyılda, Katolik hükümdarlar İspanya'nın bir devlet olma fikrini uygulamaya başladıklarında Romanlar İber Yarımadasına yerleşmiş hatta bazı gruplar Romanın evi olarak bilinen Endülüs'e ulaşmıştı. Katolik monarşilerin 1499'daki ilk resmi yaptırımıyla çok uzun bir baskı dönemi başladı ve bu süre zarfında Romanların kültürel ayrımı iktidarın etkisi altına girdi. Bu dönemde kendi dillerini konuşmaları ve geleneksel kıyafetleri giymeleri yasaktı (Romaninet: 4). Geleneksel el sanatlarından vazgeçmek ve hükümdara hizmet etmek zorunda kalmışlardır. Carlos'un 1783 tarihli fermanında İspanyol vatandaşları olarak tanınmışlar ancak varlıkları reddedilmişler (Grande, 1979: 270).

Portekiz'de Roman varlığının ilk yazılı belgesi Gil Vicente'nin Auto das Ciganas (1521) adlı yapıtıdır (Reyniers, 1993: 65). Romanlar ülkeye kabul edilip dört yıl sonra 1521'te Portekiz Krallığına girişleri yasaklanmıştır. Bu gelişmeden sonra Romanlar Afrika'ya (Angola, Roman barındıran ilk Portekiz kolonisi) ve Brezilya'ya sınır dışı edildi ve böylece diğer kıtalara ulaştı. 16. yüzyılın geri kalanında ve 17. yüzyılın ilk yarısında Romanlara karşı ek yasalar çıkarıldı. Bu eğilim Portekiz krallığının orduyu yenilemek için insanlara ihtiyacı olduğu 1640 yılına kadar devam etti. Birçok Roman orduda görev almak için kaydını yaptırdı. Romanların 15. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz adalarına ulaştığı ve Danimarka'dan İskoçya'ya geldiğine inanılır. Eski kaynaklarda Romanlar 1506'da Danimarka'ya yapılan bir gezi sırasında İskoç Kralı James Yves'in korunmasını isteyen Mısırlı hacılar olarak adlandırılmış ve bu da kıta Avrupa'sından gelen Romanlar ile Danimarkalıların temaslarının bir süre daha devam ettiğini göstermiştir. Birçok katı yasanın yürürlüğe girdiği 1530'dan sonra Romanların İngiltere ve Galler'e girmesi yasaklandı, bu ülkelerde yaşayanlar ikamet ettikleri yerlerden ayrılmak zorunda kaldı. İskoçya 1541'de Romanları krallıktan 30 gün içinde terk etmeyi zorlayarak benzer önlemler aldı. Buna benzer yasalar önümüzdeki iki yüzyıl boyunca, Rusya'da 1856'ya kadar kademeli olarak kaldırılana kadar devam etti.

Modern zamanlarda 19. yüzyıl Avrupa'sı Romanlar için özel bir öneme sahiptir. Bir etnik grubun meşrulaştırılması ve tanımlanması arzusu aydınlanma çağına başlamış olsa da bu dönemde Romanların modern temsilinde güçlü bir şekilde kök salmış olan romantik bir çingene imgesi de yaratılmıştır. 19. yüzyılda Romanlar için en önemli olay, dünya çapında kitlesel göçlerine yol açan Romanya'daki kölelikten kurtulmak olurken, 20. yüzyıl Roman tarihine iki ana olay damga vurmuştur: Parajmos ve Avrupa'daki komünist rejimin çöküşü. 20. yüzyıldaki bir diğer önemli süreç, çoğunlukla doğu Avrupa'da, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra patlak veren Romanların politik farkındalığıydı (Romaninet: 4-6). İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise özellikle 1942'de 10000'den fazla Roman Auschwitz-Birkenau kampına taşındı. Dönemin siyasi yönetimi fethettiği ülkelerden gelen Romanları da casus oldukları gerekçesi ile toplama kamplarına gönderdi (Arayıcı, 2008: 86). Romanlar Şubat 1943 ve 1944 yazları arasında Almanya, Avusturya, Bohemya ve Moravya, Hollanda, Belçika, Kuzey Fransa, Polonya'dan Auschwitz-Birkenau kampına sürüldü. Auschwitz-Birkenau kampında yaklaşık 19300 Roman öldürüldü ve 2 Ağustos 1944'te Sovyet birliklerinin tehdidi yaklaşırken Almanlar gaz odalarında 2900 Romanın hayatına son verdi. Çeşitli çalışmalara göre bu soykırımda 250000 ile 500000 arasında Romanın hayatını kaybettiğine dair bilgiler mevcuttur (Novitch, 1984: 24). Roman halkının yok edilmesine Parajmos denir ve kurbanlarının anısı 8 Nisan Uluslararası Roman Günü'nde onurlandırılır (Kolev ve Krumova, 2008: 9-11). Komünist rejimlerin çöküşünden sonra, yurtdışında çalışmak on binlerce Roman vatandaşı için önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Tercih edilen yerler Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz, Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda ve İngiltere'dir.

2. Etnik Kimlik

Bulgarca ve Bulgar geleneksel halk kültüründe ülkedeki birkaç etnik gruba atıfta bulunan çingene kelimesinin kullanımı oldukça yaygındır. Bulgar resmi belgelerinde özellikle 1989 yılından sonra roman veya çingene kelimesinin kullanımını günlük dilde medya veya kamusal alanda eşanlamı olarak kullanılmasına yol açmıştır. Roman terimi, Uluslararası Roman Birliği'nin (Uluslararası Çingeneler Birliği) ilk kongresinden sonra Avrupa'da popüler hale gelmiştir. Kelimenin kullanılmaya başlandığı dönemde Avrupa'da olduğu gibi Roman topluluğu dışında, üç büyük Roman topluluğu (Manusha, Sinti ve Kale) bulunmaktaydı. Bulgaristan'da Roman kavramı, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden hemen sonra 1946 yılında kurulan yerli cepheyle resmen tanıtıldı (Pamporov, 2008: 12). Romano Essie Gazetesi (çingene sesi), 1950 yılında kamu politikası değişikliği ile azınlıkların ana dillerini kamusal alanlarda kullanma yasağının getirilmesi ile kapatıldı (Büchenschütz, 2000: 45-47). Totaliter rejimin sona ermesinden sonra yeni siyasi oluşum gündelik dilde dayatılan çingene kelimesinin, medyada, siyasi çevrelerde ve sivil toplum sektöründe kullanılmaya başlanan Roman terimiyle değiştirilmesinin gerektiğini belirtti. Bununla birlikte grup içinde kullanılan diğer isimlerle özdeşleşmeyi tercih eden ve hatta Roman kavramından tamamen farklı olan bu popülasyonun grupları ve alt grupları olduğu belirtilmelidir. Genelştirilmiş çingene / Roman başlıklarının varlığı, kesinlikle tanımlanmış kültürel ve sosyal yönere sahip homojen bir topluluk hakkında yanıltıcı bir his yaratmaktadır. Bununla birlikte uygulamada topluluk içinde farklı din ve dil özelliklerine sahip iyi tanımlanmış birkaç grubun mevcut olduğunu da belirtmek gerekir. Şunu da unutmamak gerekir ki Bulgaristan'da Romanlar Bulgar ve Türklere sonra ülkenin üçüncü büyük etnik topluluğunu oluşturur (Paşova,1).

2.1. Din ve Dil

Açıkça ifade edilen ortak bir dine sahip olan Bulgar ve Türk etnik topluluklarının aksine, Bulgaristan'daki Romanlar esas olarak üç inanç arasında bölünmüştür: Ortodoksluk, İslam ve Protestanlık.

Tablo 1. Bulgaristan'da Roman Nüfusun Dini İnanç.

	2001	2007	2011
Ortodoks	%48,6	%45,2	%41,8
Katolik	%0,3	%1,5	%0,9
Protestan	%6,6	%10,0	%6,6
İslam	%27,9	%15,2	%29,7
Diğeri	%0,5	%1,4	%1,0
Ateist	%16,1	%26,8	%20,4

Kaynak: Bulgaristan Cumhuriyeti Natsionalen Statiçeski İnstitut 2011.
<http://www.nsi.bg>

Farklı ülkelere gelen Romanların birbirlerini anlamalarını sağlayan benzer morfoloji ve dilbilgisine sahip ortak bir Romani lehçesi ağı vardır. Ana lehçeleri fonetik ve kelime dağarcığında büyük ölçüde farklılık gösterir. Pratikte Romani lehçesinin Bulgaristan'da mevcut ana lehçelerin veya yazılı sistemin standardizasyonu yoktur. Dahası kendilerini tanımlayan veya başkaları tarafından roman olarak tanımlanan insanların bir kısmı Romani'ce konuşmaz. Bu insanlar için ana dil Bulgarca, Türkçe veya Romani'ce dillerinin ilgili bölgesel lehçesidir (Pamporov, 2008: 13).

Tablo 2. Bulgaristan'da Romanların Konuştıkları Dile Göre Dağılımı

	2001	2007	2011	Dünya Bankası 2018
Romanca	%86,2	%60,7	%38,6	%66,8
Bulgarca	%7,0	%25,3	%28,7	%20,7
Türkçe	%6,5	%5,4	%24,9	%13,6
Romence	%0,1	%0,0	%0,3	-
Diğeri	%0,1	%8,5	%8,6	-

Kaynak: Bulgaristan Cumhuriyeti Natsionalen Statiçeski İnstitut 2011.
<http://www.nsi.bg>

3. Başlıca Roman Grupları

Romanlar yer, kültür ve dil farklılıklarına bağlı olarak alt gruplara ayrılır. Gruplar cinsler veya klanlar ile karıştırılmamalıdır, çünkü bu gruplar içinde Letonya'lı Romanlar gibi birkaç bin kişiden bir milyondan fazla gruba kadar üye sayısına ait Roman bulunur. Coğrafi konumlarına göre Roman topluluğu beş ana gruba ayrılmıştır.

3.1. Das Romları

Günümüzde daskane Roman kelimesinin Bulgar dilindeki karşılığı Bulgar/Hristiyan anlamında kullanılır. Das kelimesi Osmanlı döneminde hizmetçi anlamında kullanılmış ancak zamanla bu kelime Osmanlı tebaası içinde gyavur-kâfir gayrimüslim ile ilişkilendirilmiştir. Bu genelleme kavramıyla yerel Bulgar lehçesinin önemli bir etkisi olan Balkan tipi Romani lehçelerinin farklı zarflarını konuşan yaklaşık 26 alt grup ve Türk Çingeneleri arasında da 18 alt grup tanımlanmıştır (Tomova,1998: 329-355). Das Romanlarının yaklaşık yarısından fazlası kuzeybatı, orta kuzey Bulgaristan ile güneybatı Bulgaristan'da ki bölgelerde baskın nüfusa sahiptir. Tercih edilen başka bir kimliğe sahip belirli alt gruplar içinde Gri güvercinler ve Tsutsumanlar bulunur.

3.1.1. Gri güvercinler

Güney Bulgaristan'ın güneydoğu ve orta kesiminde, Bulgarların (*Bulgar çingenesi*), Çingenelerin (*Daskan Romani*) ve Türker'in

(*Gjaur çingenesi*) olarak adlandırdığı gruptur. Kendilerine Asparuh Bulgarları veya eski Bulgarlar denir ve çevrelerindeki nüfus genellikle onları *gri güvercinler* veya *demirci* olarak tanımlar. Bu grup doğuda Maritza (*Meriç*) Nehri Vadisi boyunca olan nispeten yoğun bir aralıkta yaşar, batıda ise Çirpan şehrine kadar uzanırlar. Pazarlık, kuzeyde Stara Planina ve güneyde-Rodoplar'da da bu topluluğa ait bireyleri görmek mümkündür. Gri güvercinler kendi gruplarındaki evlilikleri tercih ederler ve tercih edilen kimlikleri gibi Bulgarlar hariç, ülkenin diğer etnik gruplarıyla evliliklerden kaçınırlar. Geleneksel olarak grubun temsilcileri Doğu Ortodoks Kilisesi üyeleridir, ancak Evanjelik Pentekostal kiliseleri grubun yaşadığı bazı köylerde bulunmaktadır.

3.1.2. Tsutsuman

Kuzeybatı Bulgaristan'ın üç bölgesinde, Bulgarların (*Bulgar çingeneleri veya vaftiz çingeneleri*) Romanların ise (*Tsutsumanlar*) olarak adlandırdıkları gruba verilen isimdir. Doğu Ortodoks Hristiyan'ı olan Tsutsumanlar, Bulgarların gerçek Bulgar olarak kabul etmediği ve Romanların da gerçek Roman olarak kabul görmediği topluluktur. Anadilleri Bulgarcadır ancak konuşmalarında Romani kökenli birkaç kelimeyi korumuşlardır. Genel olarak tsutsumanlar etnik olarak ayrılmış bölgelerde değil Bulgar nüfusunun yoğun olduğu yerlerde dağılmış durumdadır. Bölgedeki diğer Romanlardan önemli ölçüde daha entegredirler, hane halklarının büyüklüğü, eğitim düzeyi ve işsizlik oranı Bulgarlarınkine benzerdir (Pamporov, 2008: 15).

3.2. Horahane Romanları

Kelimenin tam anlamıyla horahanenin çevirisi Türk/Müslüman Romanları anlamına gelir (Slavkova, 2004: 1). Bu genelleme kavramı ile yerel Türk lehçesinin önemli bir etkisi olan Balkan lehçelerinin farklı zarflarını konuşan yaklaşık 36 alt grup tanımlanmıştır. Horahane Romanları kuzeydoğu, güneydoğu ve orta güney Bulgaristan'da baskın Roman nüfusu ile güneybatı Bulgaristan'da ki Roman nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturur. Tercih edilen başka bir kimliğe sahip belirli alt gruplar Millet, Kalderasha, Kalaydjı, Rudari / Ludaridir.

3.2.1. Millet

Roman horahanlarının yaşadığı bölgelerde kendilerine millette (Türk halkı) denen gruba verilen isimdir. Genellikle Bulgarlar onlara (*Türk çingeneleri*), Türkler ise (*Millet çingenesi*) ismini vermiştir. Romanların bazıları onları Roman olarak görürken diğerleri onları Türk olarak kabul eder. Millet Romanlarının ana dili Türkçe'dir, ancak eski nesiller arasında bazı yerleşim yerlerinde Roman dili gizli bir dil olarak kullanılır.

3.2.2. Agupti

Rodop bölgesinde kendisini ve diğer gruplar tarafından agupti olarak isimlendirilen Romanlara verilen isimdir. Agupti nesiller boyunca tercih edilen Türk kimliği ile birincil grup kimliğinin değiştirilmesinin bir örneğidir. Aguptiler saf ve eski Rodop konuşması ile birlikte Mısır kimliğini kaybetmişlerdir. Bu roman grubunun Türk olması ve Türkçeyi yaygın şekilde kullanmalarından dolayı diğer roman gruplarından ayrılmaktadır.

3.3. Kalderasha

Bu topluluğun adı Romen kelimesi kaldera (kazan) dan gelir ve doğrudan geçmişte erkeklerin geleneksel zanaatı olan bakır işlemeciliği ile ilgilidir. Kalderasha grubuna mensup çoğu aile 1975-1976 yılına kadar Yugoslavya ve Macaristan'a komşu ülkelerde zanaatını sürdürmekteydi. Genel olarak bugün kalderashiler ayrı mahallelerde değil özellikle 1989'dan sonra Bulgar nüfusunun yoğun olduğu yerlere dağılmış durumdadır (Varna, Filibe, Sofya). Kalderaslar Sırp veya Macar Romalı olarak bilinmektedir ve

muhtemelen en yakın akrabaları Romanya ve çevresinde ikamet etmektedir. Kalderashiler Romence diline ait kuzey (veya yeni) Vlach lehçesini konuşurlar.

3.4. Kalaycı

Roman gruplarının sınıflandırılmasında Kalaycı Romanları, Daskan Romalı, Horahan Romalı ve Kalderas Romanlarından farklıdır. Bunun nedeni kuzeydoğu ve güneybatı Bulgaristan'da yaşayan alt grupların Müslüman olmasıdır; güneybatı ve orta güney Bulgaristan'da yaşayanlar (*Trakya kalaydjileri olarak da bilinir*) Ortodoks Hristiyanlardır; kuzeybatı Bulgaristan'daki Kalaycı Romanları ise geçmiş Müslüman bağlılıklarının anısına sahiptirler, ancak aslında Müslüman gelenek ve geleneklerine göre yaşamlarına devam ederler. Farklı coğrafi bölgelerdeki kalaycıları birleştiren unsurlar arasında; bir bölgede yaşamaları, geleneksel kalaycı mesleğini devam ettirmeleri, farklı bölgelerdeki kalaycı gruplarının Vlah lehçesi olmak üzere kullandıkları dilde çok sayıda Türkçe kökenli kelimelere sahip olması şeklinde açıklanabilir. Dil benzerliğine rağmen Trakyalı kalaycıları ve diğer kalaycıları farklı dini bağlılıklar nedeniyle birbirleriyle evlenmezler.

3.5. Rudari / Ludari

Çoğunlukla Filibe, Stara Zagora, Nova Zagora, Burgaz, Varna, Dobriç, Veliko Tarnovo ve Pleven'in kırsal bölgelerinde çevredeki nüfusun Romen çingeneleri olarak adlandırdığı gruptur. Bu topluluğun temsilcileri yerel lehçeye bağlı olarak kendilerini rudari veya ludari olarak adlandırır. Karakteristik el sanatlarından dolayı çevrelerindeki nüfus için daha çok kopanari ve meçkari olarak da bilinirler. Nüfus sayımı ve sosyolojik çalışmalar sırasında rudari/rudariler genellikle Romenler, Vlasi veya Bulgarlar olarak tanımlanırken, her zaman kendilerini Romanlardan ayırmakta ısrarcıdır. Rudari/ludari Romen lehçesini kullanır. Nispeten ayrı etnik bölgelerde yaşarken Bulgar toplumunda, eğitim ve istihdam düzeyinin büyüklüğü açısından en entegre Roman grubudur (Pamporov, 2008: 14-17).

4. Nüfus Hareketleri

Bulgaristan'daki Roman nüfusun sayısı gerek kamu organlarınca gerekse özel kuruluşlar tarafından yapılan araştırmalar sonucunda elde edilmiştir. Bilimsel istatistiklere rağmen ülkedeki roman nüfusun sayısı her zaman tartışma konusu olmuş, daha da ileriye giderek Bulgar toplumu için bir tehdit oluşturmuştur. Nitekim araştırmalar neticesinde 2030 yılında Roman nüfusunun sayısı, Bulgar nüfusunun geçeceği için korkulduğu için Roman toplumu üzerinde hızlı nüfus artışı önleyici çalışmalar yapılmaktadır. Romanların haklarını siyasi arenada savunacak kişi, kurum veya parti olmadığı için mecliste romanlara yönelik görüşülen her madde kabul edilmektedir. Bu durum ülkedeki roman nüfusun dışlanmasına, sosyo-kültürel haklarının çiğnenmesine, hatta eğitim olanaklarının da engellenmesine neden olmaktadır (Arayıcı, 1999: 279)

Tablo 3. Yıllara Göre Roman Nüfus Sayısı ve Yıllık Artış Oranları (1900-2011)

Sayım Yılları	Roman Nüfusu	%'si
1900	89549	2.4
1905	99004	2.5
1910	122296	2.8
1920	98451	2.0
1926	134844	2.5
1934	149385	2.5
1946	170011	2.4
1956	197865	2.6
1965	148874	1.8
1972	180323	0.2
1992	313396	3.7
2001	370908	4.7
2011	325343	4.2

Kaynak: Bulgaristan Cumhuriyeti Natsionalen Statiçeski İnstitut 2011. <http://www.nsi.bg>

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk on yılın sonuna kadarki nüfus sayımına göre Roman nüfusunun gelişim dinamiklerini izlersek Roman etnik grubunun büyüklüğünün mutlak değerlerde makro topluluğun büyüklüğü ile orantılı olarak arttığı açıktır. Bulgaristan'daki Roman miktarını belirlemek için bir başka başlangıç noktası komünist rejim döneminde kamu yönetimi amacıyla toplanan İçişleri Bakanlığı verileridir.

Tablo 4. İçişleri Bakanlığı'na Göre Bulgaristan'daki Romanların Sayısı ve Yıllık Artış Oranı (1959-1989)

Yıllar	Roman Nüfusu	%'si
1959	214167	2.74
1976	373200	4.26
1980	523519	5.96
1989	576927	6.45

Kaynak: Tomova, Pamporov, Milenkova, 2008:13

Kamu arşivlerinin bir kısmının 1989'dan sonra sınıflandırılmasıyla İçişleri Bakanlığının verileri akademik çalışma için kullanılabilir hale gelmiştir. Bu nedenle 1992 nüfus sayımında 313396 roman kayıtlıyken bazı kuruluşlar, akademisyenler verilerin yetersiz ve az olduğunu, bu nedenle toplam nüfus 800000 kişi olduğunu belirtmişlerdir. Ancak devletin gizli arşivlerinde 1965-1989 yılları arasında Roman nüfusunun yıllık büyümesi %390 olarak belirtilmiş, gerçekte bu büyüme %13 olarak gerçekleşmiştir. Nüfus artışında %390'lık bir büyüme rakamına ulaşılabilmesi için 1989-1992 yılları arasında Roman kökenli hiçbir erkeğin ölmemesi ve doğurganlık çağındaki her Roman kadının (15-49 yaş) iki çocuk doğurması ile ulaşılabilir. Böyle bir tablonun gerçekçi olmadığı ve bu yüzden de 1992 yılına kadar tutulan istatistiksel verilerin Roman nüfusu üzerinde gerçekliği yansıtmadığı aşikardır. Çeşitli istatistiksel modellere ve İçişleri Bakanlığı verilerine dayanarak Roman sayısı doğru hesaplanırsa toplam nüfus 1989-2018 yılları arasında 641735 ile 831130 arasında olacaktır. Aslında en şişirilmiş rakamlarla bile 800000'e 2007'nin sonlarında ulaşıldı ki bu tahminden ancak 15 yıl sonradır. Maksimum ve minimum tahminler arasındaki 189395 kişilik fark Bulgar ölçümleri için çok büyük ve tutarsızdır. Bu rakam Loveç, Köstendil veya Kırcaali gibi şehirlerin toplam nüfusundan fiili olarak daha büyüktür.

Ulusal polis servisi, İçişleri Bakanlığının yetkili birimleri ile Bulgaristan'daki sivil toplum örgütleri 2007 yılında çingene/Roman bölgelerindeki yerleşim alanlarında niceliksel bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada roman nüfusunun ağırlıkta olduğu bölgelerdeki toplam nüfus 600000-700000 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Devletin yetkili birimleri tarafından roman nüfusunun olduğundan fazla gösterilmesi bize nüfus sayımlarında roman olmayanlarında roman statüsünde nüfusa dâhil edildiğini göstermektedir. Resmi istatistiksel veriler ile akran değerlendirmeleri arasındaki fark, kamusal alanda eşdeğer olarak sıklıkla ve eleştirel olarak kullanılan çingene ve Roman kavramları arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. **Bununla birlikte iki kavram arasında gerçek fark vardır. Roman (Romi) kavramı, benzer kültürel unsurlara sahip etnik grupların bir araya getirilmesidir. Çingene kavramı, makro topluluğun geleneksel olarak sosyal grupları belirli yaşam tarzları veya belirli bir antropolojik genotip ile çağırıldığı isimdir. Çingeneler kavramı, roman kavramına ek olarak, çoğu durumda yoksul banliyölerde ve heterojenleştirilmiş kentel alanlarda yaşayan diğer benzer genotip veya yaşam tarzı gruplarını da kapsar.** Bu düşüncede devlet yönetiminin, sivil toplum örgütlerinin, akademisyenlerin ve medyanın Çingene ve Roman arasındaki ayrım ile ilgili politikaları ve bilgileri yeniden gözden geçirmesi gerekir. Siyaset (Roman partisi, Roman liderleri, Roman sivil toplum örgütleri) veya kültürel entegrasyon (Roman festivalleri, eğitimde,) ile ilgili olaylar söz konusu olduğunda Romanların kendi kaderini tayin etmede herhangi bir hakkı ve sözü bulunmaz.

Bazı akademik çalışmalarda ve medya alanında Roman doğurganlığının abartılması mevcut istatistiklere aykırıdır; oysa gerçekte doğan ortalama çocuk sayısı önemli bir düşüşün olduğu gerçektir. 1930 yılından önce Roman kadınları arasında doğum oranı 3,5, 1955-1960 döneminde 3, 1965-1970 yılları arasında ise 2,6'ya düşmüştür. Burada şunu belirtmemiz gerekir ki; roman nüfusunda yüksek ölüm oranları (**yüksek bebek ölümleri ve önemli ölçüde daha düşük yaşam beklentisi**) aşırı doğurganlığın doğal bir üreme mekanizması olduğu gerçektir.

NSI (Natsionalen Statiçeski İnstitut) verilerine göre roman kadınlarında ortalama çocuk sayısı %2,77'dir. Bir kadının ortalama çocuk sayısının 2,4 olduğu düşünülduğünde, roman kadınlarında ortalama doğumun normal değerlere yakın olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle, 1992-2018 döneminde Romanların nispi payının %1 artması ülkedeki nüfusun geri kalanıyla karşılaştırıldığında, romanlar arasındaki doğurganlığın artması sebebiyle değil, diğer etnik gruplar arasında önemli ölçüde düşük doğum oranının gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır (Pamporov,2008: 23-26). Roman topluluğundaki erken doğum oranının giderek (18 yaşından önce) azaldığı ancak NSI verilerine göre hala yüksek olduğu bir gerçektir. Roman kadınlarının %51'i ilk çocuklarını 18 yaşından önce doğurmuştur. Yine NSI' verilerine göre 1992 yılında 14 yaşın altında doğum oranı %69 iken, 2011 yılında bu oran %3,4'e gerilemiştir.

Bulgaristan'da Roman nüfusun en çok olduğu bölgeler nereleridir?

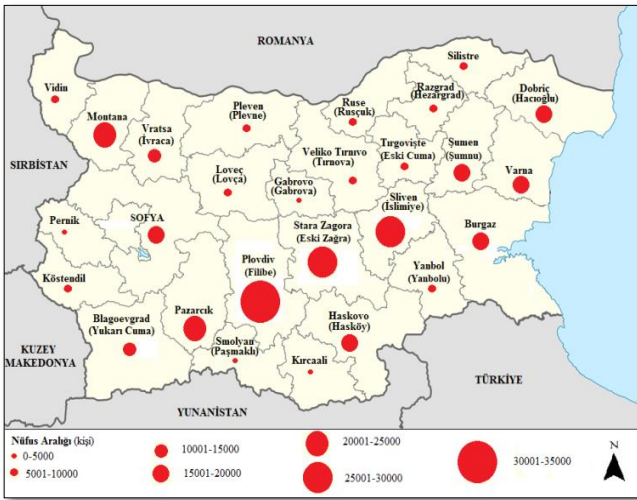
Bulgaristan'da en yüksek Roman yoğunluğuna sahip belediye Kotel'dir. Kotel'de her dört vatandaşın birisi romandır. Son nüfus sayımına göre Şumnu iline bağlı Varbitsa ilçesi ülkede en çok Romanın yaşadığı yerdir. Burada nüfusun yüzde 55,4'ü Roman olarak tanımlanmıştır. Bu etnik grubun temsilcilerinin nispi payıyla ilk üçte yer alan Antonovo ve Perushitsa kentlerinde de her üç kişiden biri romandır. İhtiman ve Magliş Roman nüfusun yoğun olduğu diğer yerlerdir. Straldzha, Rakitovo, Septemvri, Berkovitsa ve Belogradchik kentlerinde her 5 kişiden biri romandır. Bu etnik grubun mutlak toplam temsilci sayısı Plovdiv bölgesinde birinci sıradadır. Plovdiv bölgesinde Romanların toplam nüfusu 30202 olup bölgedeki ikinci en büyük etnik gruptur.

Tablo 5. Bulgaristan'da Roman Azınlığın Yoğunlukta Olduğu Şehirler

İl	Toplam nüfusu	Roman Nüfusu	Romanların %'si
Plovdiv	683027	30202	13,3
Stara Zagora	333265	24018	10,6
Sliven	197473	20478	9,8
Pazardık	275548	20350	9,2
Montana	148098	18828	8,3
Burgas	415817	18424	8,1
Sofya	1291591	18284	8,0
Haskovo	246238	15889	7,1
Dobriç	189667	15223	6,7
Şumen	180528	13847	6,1
Vratsa	186848	10082	4,4
Vidin	101018	7828	3,4
Tırgovişte	120818	7767	3,3
Yambol	131447	4263	1,8

Kaynak: Bulgaristan Cumhuriyeti Natsionalen Statiçeski İnstitut 2011.
http://www.nsi.bg

Ülkedeki en büyük Roman gettosu Plovdiv şehrinde bulunan Stolipinovodur. Mutlak sayılarda daha fazla Roman nüfusu sahip bölgeler Stara Zagora (24018), Sliven (20478) ve Pazardik'dir (20350). Yambol, Şumen, Pazardik, Stara Zagora ve Vidin bölgelerinde Romanlar toplam nüfusun yüzde 7 ila 8'i arasındadır (UNİCEF, 2006: 10). Sofya bölgesi ve Kyüstendil'de, bu etnik grubun temsilcileri, NSI verilerine göre yüzde 6,9 ile 6,2 arasındadır. Başkent Sofya Roman nüfusu bakımından ülke sıralamasında 6. sırada yer almasına rağmen (18284) Sofya bölgesinde toplam nüfusun sadece %1,4'ünü oluşturur. Roman kanaat önderlerine göre ortalama olarak ülkenin her bölgesinde yaklaşık 35000 Roman vardır (Harita 1). Her belediyedeki nüfusun ortalama yüzde 10'unun Roman etnisitesine sahip olduğu varsayılmaktadır. NSİ'nin verilerine göre Romanların yüzde 55,4'ü şehirlerde yaşamaktadır. Bunun nedeni daha küçük yerleşimlerin aksine daha zengin işlere ve geçim kaynaklarına sahip olmaları, eğitim ve tıbbi hizmetlere erişimin daha iyi olması, sosyal yardımlara kolayca ve düzenli şekilde ulaşmaları sayılabilir.

Harita 1. Bulgaristan'da Nüfus Aralığına Göre Roman Nüfusunun Dağılışı.

5. Nüfusun Sosyo-Kültürel Özellikleri

5.1. Eğitim

Hem resmi istatistiksel veriler hem de çeşitli araştırmalar, Roman topluluğu arasındaki eğitim düzeyinin diğer etnik gruplara göre en düşük olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, Roman topluluğu içindeki kadın ve erkeklerin eğitim düzeylerinde önemli farklar da vardır. Okuma yazma bilmeyen Roman kadınları erkeklerin iki katı kadardır. Bulgaristan'da Roman çocukları ilkököl, ortaokul ve orta öğretim sistemindeki öğrencilerin %10,5'ini oluştururken; bu oran, farklı sınıflarda eşit değildir: 1.sınıfta %20'den fazla, 12. sınıfta %1'dir. Bu büyük fark Romanlar arasındaki olumlu doğal artıştan dolayı değil (diğer etnik gruplarda negatif büyüme ile birleştiğinde) özellikle Roman öğrencilerin yüksek oranda okuldan ayrılması ile ilgilidir. Roman çocuklarının okulu bırakma ve erken terk etmesi bir bütün olarak Bulgar toplumu için bir sorundur (Tcherkessoff, 1998: 24)

Tablo 6. Roman, Bulgar ve Türk Nüfusun Okulu Terk Etme Oranı

Etnik Grup	Etnik Alt Grup	Okuldan Ayrılanların Oranı	
		Toplam	Yaş Grubu (15-19)
Bulgar	-	2,1	3,3
Türk	-	8,6	21
Roman	-	-	43,7
Roman	Hristiyan	11,8	-
Roman	Müslüman	8,1	-

Kaynak: Bulgaristan Cumhuriyeti Natsionalen Staticheski İnstitut 2011.
<http://www.nsi.bg>

NSİ'i verilerine göre okula devam etmeyen Roman çocukların yüksek oranı, yalnızca son iki nüfus sayımı arasındaki dönemde yetişkin okuma yazma bilmeyen Romanların oranı %60'tan fazla artırmıştır (1992-2011).

Roman topluluğu arasında okuldaki yetersizliğin nedenleri ve eğitim sisteminin reddedilmesinin sebepleri;

Romanların düşük eğitim seviyesinin nedenleri hem Roman topluluğunun kendisinde hem de Bulgar eğitim sisteminde araştırılmalıdır. Eğitim alanındaki sorunlar, her biri kendine özgü ve buna bağlı olarak farklı eğitim ilişkileri olan farklı Roman gruplarından kaynaklıdır.

Ülkenin farklı bölgelerinden Roman ebeveynler arasında Amalipe Eğitim Merkezi tarafından yapılan araştırmalara göre aşağıdaki özel sorunlar tespit edilmiştir.

- Yerleşik romanlardan bazıları yirminci yüzyılın ortalarında bir anaokuluna gitmeye başlamasından dolayı eğitim seviyeleri daha yüksekti. Bu aynı zamanda Sliven ve Montana'daki Romanların eğitim düzeyi üzerinde gözlemlenebilmektedir. Yerlililer grubuna mensup Romanlar arasındaki temel eğitim sorunları: erken okulu bırakma, tamamen Roman okullarında eğitim, yardımcı okullarda eğitim, ebeveynlerin ilgisizliğidir. Birçoğunun Bulgarca bilmesiyle ilgili bir sorunu yoktur. Genellikle okulu bırakmak sosyal nedenlerden kaynaklanmaktadır.
- Kalderas Romanları grubuna mensup öğrencilerin okuldan ayrılması nadiren sosyal nedenlerle ilişkilendirilmiştir. Kaldarashiler arasında okulu bırakan kızların oranı oldukça yüksektir. Bunun sebepleri arasında bu grubun kültürel özelliklerinden ve önceden var olan erken evliliklerden kaynaklanmaktadır.
- Genel olarak, kalaycı grubuna mensup romanların eğitim seviyesi yüksektir. Eğitim değerler ölçeğinde önde gelen konulardan birini kapsar. Bu grubun Bulgarca ile ilgili bir sorunu yoktur, ancak gruba mensup birçok ebeveyn yurtdışında çalıştığından dolayı çocuklar, büyükanne ve büyükbaba ile birlikte yaşar. Bunun sonucunda ilgisizlik ve çeşitli sebeplerden dolayı okulu bırakma olayları görülmektedir.
- Millet Romanlarının (*Türkçe konuşan Romanlar*) eğitim seviyesi nispeten düşüktür ve Bulgarcaya hâkimiyetleri çoğu zaman bir sorundur. Bu özellikle büyük kentsel gettolarda (Filibe, Burgaz, Varna vb.) ve kırsal alanlarda Türkçe konuşan Romanlar için geçerlidir. Kızların eğitimi genel olarak erken evlilik yapma geleneğinde dolayı düşüktür.

Diğer yandan roman alt gruplarına farklı derecelerde uyum sağlayan, farklı eğitim ilişkilerine sahip olan çeşitli sosyal gruplar da vardır ve okuldan ayrılma sorunu herkes için değil bazıları için geçerlidir. Bulgaristan'daki sivil toplum kuruluşlarının ülkenin farklı bölgelerindeki 86 okulda, öğretmen ve yöneticiler arasında gerçekleştirdiği ankette okulların 23'ünde Roman öğrencilerin okulu

birakma sorununun mevcut olmadığını ve diğer 31 okulda bu sorunun sadece bireysel çocukları ilgilendiren zayıf bir problem olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Roman topluluğuna ek olarak, Roman çocuklarının okuldan ayrılma nedenleri de Bulgar eğitim sisteminin belirli özelliklerinde aranabilir. Bugün itibarıyla Bulgar eğitim sistemi, okulu bırakmayı önlemek için yeterli mekanizmalara sahip değildir ve bazı özellikleri okulu bırakmayı teşvik etmektedir. Her şeyden önce, bugün Bulgar okulları ebeveynlerle, özellikle de Roman ebeveynleriyle sistematik olarak çalışmaz.

Okullar Roman ebeveynlerinin katılımıyla okul kurulları, öğretmen-veli iş birliği, ebeveynlerin müfredat dışı faaliyetlerde veya EPA sınıflarında yer alması gibi olumlu ve yenilikçi yöntemler nadir de olsa yapılmaktadır. Ancak bu tür çalışmalar farklılaştırılmış ödeme ve yetkilendirilmiş bütçe yoluyla yeterince teşvik edilmez. Bu nedenlerden dolayı Roman ebeveynler okula yabancı kalır ve bu da çocukların eğitimine bağlılık ilkesinde eksikliğine yol açar. Bulgar eğitim sisteminin karşılaştığı en büyük zorluklardan biri okuldaki azınlık çocuklarının ret edilmesidir. Bulgaristan'daki azınlık topluluklarının gelenekleri ve kültürü, son yıllarda devlet eğitim gereksinimindeki değişikliklere rağmen hala yetersizdir.

Bulgaristan'daki Roman çocukları 5 farklı okulda eğitim görmektedir;

❖ Bulgar okulları

Roman öğrenciler sınıflarda %5-10'dan fazla değildir. Bir sınıfta toplam 2-3 Roman çocuk eğitim görür. Bu tür okullarda genellikle entegre ailelerden gelen Roman çocuklarının küçük bir yüzdesi bulunur.

❖ Karışık okullar

Roman öğrenciler sınıfta yaklaşık dörtte biri veya üçte biri kadardır. Roman çocukların entegrasyonu hem öğretmenin çabaları hem de Bulgar sınıf arkadaşlarının teması ile kolaylaştırılır. Karma okullar Roman gettosunun veya Roman mahallelerinin dışında bulunur ve makro toplulukla etkileşim için bir fırsat sağlar.

❖ Roman okulları

En büyük şehirlerin bazılarında Roman gettolarında bulunan bireysel okullardır. İçlerinde roman öğrenciler baskındır, genellikle %100'e ulaşır. Eğitim seviyesi karma okullardan çok daha düşüktür. Eğitim entegrasyonu Roman öğrencilerin Bulgar sınıf arkadaşlarıyla temas eksikliği ve makro toplulukla bütünleşememesi nedeniyle engellenir. Eğitim ve Bilim Bakanlığının verilerine göre 22 ilçede yaşayan 30421 Roman çocuk anaokullarında eğitim görmesine rağmen Roman çocukların 50'den fazlası Roman öğrencilerin ağırlıkta olduğu okullarda eğitim hayatına devam ettiğini göstermektedir.

❖ Kırsal okullar

Roman öğrenciler genellikle demografik nedenlerden ötürü çoğunluktadır. NSİ verilerine göre ülke nüfusunun yaklaşık %32'si kırsal alanlarda yaşarken, kırsal alanlarda yaşayan Romanların oranı %49 kadardır ve buradaki Romanların yaklaşık %44'ü 20 yaşın altındadır. Kırsal okullardaki eğitim düzeyi ayrılmış okullardan daha yüksek ancak karma okullardan daha düşüktür (Kolev ve Krumova, 2008: 26-32).

6. İstihdam Sorunu

Roman nüfusu üzerinde 1994 yılından itibaren yapılan çalışma ve gözlemlerde 18 yaşın üzerindeki Romanların sadece %27,5'inin çalıştığını ve %8,6'sının bir işte sözleşmesiz geçici bir iş için çalıştığını göstermektedir (Pamporov, 2008: 35). Hatta bazı Avrupa ülkelerinde Romanların işsizlik oranı %70-80'lerden daha fazladır (Derens, 2004: 23). Roman istihdamının en önemli sorunu istihdam edilenlerin %23,6'sında işverenin herhangi bir sözleşme sunmamasıdır. Sosyal güvenliklerini garanti etmeden ekonomide çalışmaya zorlanmaktadır. Bulgaristan'da sözleşmesiz çalışan

Bulgarların payı %4, Türklerin payı %11,7 iken Romanlarda bu oran %23,6'dır. 1980'lerin başında, Roman işgücü büyük sanayi işletmelerinde ve tarımsal sanayi kompleksinde yoğunlaştı. Romanların istihdam edildiği sektörler: %26,7 sanayi, %26,6 tarım ve ormancılık, %6,3 inşaat, %5,4 ulaştırma ve iletişim, %4,9 hizmet ve %3,4 ile ticarettir. Dünya Bankasının Bulgaristan'daki hane halkları üzerine yaptığı bir çalışmada bugün Roman istihdam profilinin Bulgar ve Türk etnik gruplarındaki istihdamdan önemli ölçüde farklı olduğunu göstermektedir. Günümüzde Romanlar inşaat, kamu hizmetlerinin alt kademelerindeki işlerinde, mantar ve bitkilerin toplanmasında istihdam edilmektedir. Romanların bir diğer çalışma sahası da tarım ve perakende ticarettir (Tablo 7).

Tablo 7. Üç Ana Etnik Grubun İşgücü Piyasasının Farklı Sektörlerine Katılım Oranı

Meslek Grubu	Roman	Bulgar	Türk
İnşaat	%22,4	%10,2	%16,4
Tarım	%20,1	%10,0	%37,6
Genel Hizmet	%11,1	%2,3	%4,2
Diğer	%9,8	%10,6	%11,3
Perakende	%8,7	%16,6	%8,3
Hizmet	%6,5	%9,0	%3,2
Ağır Sanayi	%5,7	%5,3	%4,3
Gıda endüstrisi	%4,4	%3	%2,3
Ulaşım ve İletişim	%2,5	%7,6	%3,9
Eğitim ve Bilim	%2,5	%7,7	%2,2
Yönetim	%2,5	%6,2	%4,1
Mantar Toplayıcılığı	%1,9	-	%0,1
Sağlık hizmetleri	%1,8	%6,8	%2
Finans	%0,3	%4,7	%0,2

Kaynak: Pamporov, A. (2008). *Romite Viv Bulgariya Informatsionen Spavochnik*, Institut Otvoreno Obştestvo, Sofya.

7. Sağlık Olanakları ve Sorunları

Romanların kötüleşen sosyo-ekonomik ve barınma koşullarının sağlık durumlarının üzerinde doğrudan etkisi vardır. Sivil Toplum Örgütleri (Açık Toplum Enstitüsü-Sofya) tarafından yapılan bir çalışmaya göre Romanların yarısından fazlası sağlıklarını tatmin edici, iyi veya çok kötü olarak tanımlamıştır. Bu durum Euro barometre verilerine göre ülke ortalamasından %12 daha fazladır. Roman nüfusunun sağlık durumları üzerine yapılan araştırma sonuçlarına göre Romanların sadece %45,5'inin sağlığı 'iyi' ve 'çok iyi' olarak tanımlamıştır (Tomova, 2009: 54).

Tablo 8. Bulgaristan'da Roman Nüfusunun Genel Sağlık Durumları Hakkında Yapılan Anket Sonuçları

Sağlığınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?	%
Çok iyi	12,7
İyi	32,8
Memnuniyet verici	27,3
Kötü	16,6
Çok kötü	7,7
Puan veremiyorum	1,4
Belirtilmedi	1,4

Kaynak: Bulgaristan Cumhuriyeti Natsionalen Statistiski Institut 2011. <http://www.nsi.bg>

Roman toplumunda NSİ verilerine göre 19 yaşın altındaki kişilerin oranı yaklaşık %43 iken, Bulgarlarda ise bu oran %19'dan azdır. Romanlar için önemli ölçüde düşük yaşam beklentisi oranı vardır. Yine nüfus sayımının (2011) sonucuna göre, Romanların sadece %5'i emeklilik yaşına ulaşmaktadır ki bu Bulgaristan ortalamasının 6 katıdır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan bir çalışmaya göre Romanlar arasında sağlık sigortası yaptırma oranı son derece düşüktür, 15 yaşın üzerindeki Romanların 1/3'ünden fazlası sağlık sigortasına sahip değildir. Romanların neredeyse %11'i hiçbir sağlık sigortasına sahip olmamıştır. Aile hekimi olmayan Romanların oranı nispeten daha azdır. Dünya Bankası'nın 2018 verilerine göre,

Romanların yaklaşık %87'sinin kişisel bir doktoru vardır, Bulgarlarda bu oran neredeyse %99'dur. Roman topluluğu içinde rastlanan en sık hastalıklar, baş ağrısı, kemik veya eklem hastalıkları, sindirim sistemi, akıl hastalığı, solunum sistemi hastalıkları, göz hastalıkları ve böbrek taşıdır. Roman toplumunun %30'undan fazlası şiddetli veya kronik hastalığı olan veya belirli bir sakatlık derecesine sahip en az bir kişinin öldüğünü göstermektedir.

8. Konut ve Yaşam Koşulları

Roman mahallelerinin ezici çoğunluğundaki başlıca sorunlar içinde en önemlileri yasadışı inşaat, kamu altyapısı ve kaliteli hizmetlere sınırlı erişimdir. Son derece kötü barınma koşulları Roman mahallelerindeki nüfusunun sürdürülebilir mekânsal ayrışmasını engellemekte ve sözde olarak ayrılmasına yol açmaktadır. Çoğu zaman yasadışı inşaat konut iyileştirme politikası alanında önde gelen bir sorun olarak tanımlanmaktadır. Roman nüfusunun ağırlıklı olduğu yerlerde hizmet veren kamu düzeni ve güvenlik görevlilerinin uzman değerlendirmesine göre bu bölgelerdeki dört konuttan en az biri yasadışı olarak inşa edilmiştir. Bulgaristan Cumhuriyeti'nde Romanların Yaşam Koşullarını İyileştirme Ulusal Programının verilerine göre diğer kaynaklar da benzer veriler belirtmektedir. Ancak yasadışı konut sadece devletin gettoda bulunmadığının bir belirtisi değildir. Bu büyük ölçüde düşük gelirlerin, uzun vadeli işsizliğin ve derin yoksulluğun yanı sıra kamu fonunun mevcut veya yeni inşa edilen konut stokunun çok az olmasının ve bu alanda yıllardır yerel ve ulusal politikaların gerçek eksikliğinin bir sonucudur (Yordanov, 2008: 40-45).

9. Geleneksel El Sanatları ve Meslekler

Geleneksel el sanatları grup kimliğinin en güçlü temellerinden birini oluşturan Roman gruplarının ayrılmaz bir bileşenidir. Roman meslekleri arasında bulunan Falcılık dışında geleneksel el sanatları erkekler içindir. Kadınlar kocalarına erkek kardeşlerine ve babalarına bakmakla yükümlüdür. Roman el sanatlarındaki en önemli eğilimler: metal işleme, kalaylama, demircilik, el sanatları ve ahşap işleridir. Romanlar yüzyıllar boyunca yaşamak için çeşitli faaliyetlerde bulundular ve modern teknolojilere uyum düzeylerinin yüksek olduğunu kanıtladılar. Bugün Romanlar avukat, doktor, bilim adamı, oto tamircisi, çiftçilik ve farklı mesleklerde topluma uyum sağlamışlardır.

• Demir İşçiliği

Demircilik Romanların en eski sanatıdır. Bu Karpat ve Balkan Romanlarının ana mesleklerinden biridir. Bu bölgelerde Romanlar demirci olarak bilinir aynı zamanda tanınmış silah üreticileridir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlı ordusuna bağlı kılıç ustası olarak işe alınmışlardır. Ayrıca Osmanlı ordusunun birçok Romalı içeren Chengene Sanjak'ı da doldurmuşlardır. Romanlar demiri kullanarak tarım aletleri, ev eşyaları, demir yapı ürünleri- kilit, anahtar çeşitli kapı, at nalı ve vb. ürünler yapmakta ustadır.

• Bakır İşçiliği

Bu meslek hala Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'daki bazı Roman grupları, özellikle de Balkanlarda uygulanmaktadır. Bakır ürünlerinin, tavalının, güveçlerin, tencerelerin kalaylanması ve üretimi oldukça yaygındır.

• Altın ve Gümüş İşçiliği

Romanlar arasında ilkel kuyumcular bulunabilir (ardzintari-Rumence argintar kelimesinden-gümüş işleyen bir adam). Eski paralardan metaller ve yerel halktan aldıkları takılar ile at mühimmatı için süslemeler, düğmeler, ev eşyaları ve dini nesnelere mülkler, şamdanlar, haç yapımı önemli Roman işçilikleri arasındadır.

• Marangozluk

Bugün bile Balkanlar'da, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'da, bazı Roman grupları hala yerel halkın ihtiyaç duyduğu tahta kaşıklar tepsiler ve diğer eşyaları üretmektedir. Ürünlerin çoğu turistler tarafından bir hatıra olarak satın alınır. Bulgaristan'da ahşap işleme geleneksel el sanatlarından biridir. Son yıllarda Roman el sanatlarının canlanma eğilimi sepet üreticileri tarafından göz ardı edilmemiştir. Dahası geleneksel sepet üretimi çiçek sepetleri, tepsiler, sandalyeler, çantalar, şemsiyeler ve daha fazlasının üretimine doğru genişlemektedir.

• Müzik

Müzik, en popüler geleneksel Roman el sanatlarından biridir. Tüm aileler nesiller boyu müzikle uğraşır, yeteneklerini nesilden nesile aktarır ve çoğunlukla bir grup / orkestrada pratik yaparlar. Dügünler parti şölenleri gibi çeşitli durumlarda oynanır. En yaygın kullanılan çalgı aleti keman (bazen altı telli viyola), ud, zil, akordeon (Alman müziğinden ödünç alınmıştır), viyolonsel, gitar, gayda, tibia, tahta flüt, tef, klarnettir. Bugün Bulgaristan'da Roman şarkıcılar ve müzisyenler profesyonel kayıt stüdyolarında çalışır, Bulgarca ve Roman şarkılarını yorumlarlar.

• Falcılık

Antik çağlardan beri Romanlar falcılıklarıyla tanınır. Yüzyıllar boyunca kristal toplardan, tarot kartlarından (onları icat eden Romanlar olduğu iddia edilir) ve elle görüntüleme de dâhil birçok yöntem kullandılar. Falcılar yeteneklerinin doğuştan olduklarını iddia etmişlerdir. Kural olarak diğer Romanların fallarına bakmazlar. Romanlar genellikle kendilerini sıkıntılardan kötü ruhlardan ve hastalıklardan korumak için mutluluk muskaları giyerler. Ayrıca çoğu Roman iyileşmek için geleneksel tıpta da kullanılan şifalı otlar kullanırlar (Romaninet: 31-35).

SONUÇ

Bulgaristan'daki Roman etnik grubu, Türk nüfusundan sonra en büyük ikinci grup olmasına rağmen haklarında yapılmış çok az araştırma bulunmaktadır. Bu etnik gruba ait resmi istatistiksel bilgilerin bir kısmı yıllar içinde farklı siyasi gruplar tarafından gizlenmiş veya veriler olduğundan daha fazla gösterilmiştir. Buna rağmen Romanlar, Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra ülkede sayıları istikrarlı bir şekilde artması ile karakterize edilen tek etnik gruptur. Muhafazakârlık ve aile yaşam gelenekleri, Roman nüfusunun geleneklerinin zor aşılması, dikkate alınan süre boyunca yüksek doğal büyümenin sürdürülmesi için elverişli bir zemin oluşturmuş ve nüfus yıllar içinde kademeli artmıştır. Yüksek düzeyde doğal büyümenin sürdürülmesi büyük ölçüde belirleyen ana faktörler, istihdamın doğası, Roman grubunun değerlerine uygulanan normlar, kentsel çevrenin özgüllüğü, genç yaş yapısı, zayıf eğitim yapısı, geçim kaynakları vb.dir. Ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki doğrudan ilgili tüm kurumların sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ve Roman toplumu ile iş birliği, Bulgaristan Cumhuriyeti'nde Romanların Entegrasyonu için Ulusal Stratejisinin (2012-2020) uygulanması için esastır. Romanların günlük hayata, okullara, iş yaşantısına ve hizmet sektörüne aktif katılımını sağlamak çok önemlidir. Bugün bazı roman gruplarının bireyleri iş, eğitim ve farklı sektörlerde kendine yer bulabilmiştir. Özellikle Kalderaşi Roman alt grubunda bulunan Barvale Romanları diğer Roman toplulukları içinde ekonomik durumu oldukça iyidir. Tutsuman Romanları diğer Roman gruplarından önemli ölçüde daha entegre olup, hane halklarının büyüklüğü, eğitim düzeyi ve işsizlik oranı Bulgarlarınkine benzerdir. Tutsuman Romanlarının yanı sıra Rudari/ludari Romanları Bulgar toplumunda, eğitim ve istihdam düzeyinin büyüklüğü açısından en bütünleşmiş Roman grubudur. Kalaycı grubuna mensup romanların eğitim seviyesi nispeten yüksek iken, Millet Romanlarının (*Türkçe konuşan Romanlar*)

eğitim seviyesi oldukça dūřuktur ve Bulgarcaya hâkimiyetleri çođu zaman bir sorundur. Her düzeyde politikaların oluşturulması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinin her aşamasına Romanların dâhil edilmesi, toplumun çıkarları ve Roman uzmanlarının yetkinliği açısından süreci zenginleştirecektir. Sonuç olarak Bulgaristan'daki Roman azınlığın sorunları geçmişte olduğu gibi gūnümüzde de devam etmektedir. Sorunların özüm merkezinde Romanlar olmasına rağmen, çözüm mekanizmasına dâhil edilmemişlerdir. Hızlı nüfus artışında Roman azınlığı suçlayıcı unsurlara henüz çözüm bulunmuş değildir. Ekonomik bağımsızlıklarını elde etmek için Avrupa'nın farklı bölgelerinde alışan Romanların sayısı gūn geçtikçe artmaktadır. Yūzyıllar önce olduğu gibi vatandaşı oldukları Bulgaristan'dan, dışlanma, sosyo-kūltürel ayırım vb. sebeplerden dolayı yine göç etmek zorunda kalmışlardır.

KAYNAKÇA

- Arayıcı, A. (1999). Ülkesiz bir Halk: Çingenerler. Ceylan Yayınları, İstanbul.
- Arayıcı, A. (1998). "Dünyanın dört bir yanına dağılmış ülkesiz bir halk: Çingenerler", Öğretmen Dünyası, Sayı 221, Ankara.
- Arayıcı, A. (1999). Avrupa'nın Vatansızları Çingenerler, Kalkedon Yayınevi, İstanbul.
- Becker-Ho, A. (2000). Paroles de Gitans. Paris, Albin Michel.
- Büksenşüti, U. (2000) Maltinstvennata Politika v Balgariya. Politikata na BKP Kam Evrei, Romi, Pomatsi i Turtsi 1944–1989, Sofya: IMIR
- Calvet, G. (1982). Lexique tsigane. Dialecte des Erlides de Sofia. Publications orientalistes de France.
- Derens, J.A. (2004). "Laroute des Roms passe par l'integration". Courrier International, n: 662.
- Elena Marushiakova-Vesselin Popov, (2006) Osmanlı İmparatorluğunda Çingenerler (Çev. Bahar Tırnakçı) Homer Kitabevi, İstanbul.
- Foletier, F. De V. (1970). "L'Esclavage des Tsiganes dans les principautés romaines" in *Etudes Tsiganes*, n:2/3
- Grande, F. (1979). *Memorial del Flamenco*, I, Madrid, Espasa Calpe.
- Karahasan-Çınar, İ. (2005) Etniçeskite Maltinstva v Balgariya, Sofya: İzdatelska Kašta Lik
- Kolev, D. Krumova, T. (2008). *Romite Viv Balgariya İnformatsionen Spavoçnik*, İnstitut Otvoreno Obştestvo, Sofya.
- Metodieva, M. (2008). *Romite Viv Balgariya İnformatsionen Spavoçnik*, İnstitut Otvoreno Obştestvo, Sofya.
- Navitch, M. (1984). "500000 Tsiganes victimes de la terreur nazie" *Le Courrier de l' UNESCO*, Paris.
- Natsionalen Statiçeski İnstitut, Preobrayavane 2011 (Okaonçatelni Danni), Sofya. <http://www.nsi.bg>
- Pamporov, A., (2006). "Romskoto Vsekidnenie Vib Balgariya", Sofya.
- Pamporov, A. (2008). *Romite Viv Balgariya İnformatsionen Spavoçnik*, İnstitut Otvoreno Obştestvo, Sofya.
- Paşova, A., Vsiçki Tsigani Da Se Preobrazyavat Viv Bilgari (Politiki Na Totalitarnata Blast Kim Romite Viv Bilgariya 1944-1989. Sofya.**
- Reyniers, A. (2003). "Tsiganes et voyageurs-identite, rapport au voyage, economie, education et rapport a l'ecole dans le contexte de la societe contemporaine". Conferences organise par le CASNAV-CAREP, Nancy-Metz, 12 Şubat.
- Reyniers, A. (1993). "Les Tsiganes en Roumanie: situation socio-economique et identite", in *Etudes Tsiganes*, n:2.
- Rinzer, L. (1985). *Wer wirft den Stein? Zigeuner sein in Deutschland*. Stuttgart.
- Slavkova, M., (2004). "Turskite Tsigani viv Balgariya i evangelskoto dvijenie", Bilgarska Etnologiya Basım Evi, Sayı:3, Sofya.
- Tcherkessof, F. (1998). "Tsiganes-Gadjii, A quand des "terrains" d'entente? *Messages du Secours Catholiques*, n:512.
- Tomova, İ. (1998). *Romi, Obştnosti i İdentiçnosti v Balgariya*, Sofya: İzdatelstvo Petekston.
- Tomova, İ., (2009), "Zdraveto İ Romskata Obştnost, Analiz Na Situatsiyata Viv Evropa Predvaritelern Natsionalen Doklad-Bulgariya", A.D.İ Yayınevi, Madrid
- Tomova, İ. Pamporov, A. Milenkova, V. (2008) Sotsialno-İkonomiçeskoto Polojenie na Uyazvimi Etniçeski Maltinstva v Balgariya, Sofya: İnstitut po Sotsiologiya pri BAN
- UNİCEF, (2016) İzsledvane Na Sotsialni Normi, Koito Vızprepytctvat Dostıpa Na Pomskite Momiçeta Do Obrazovanie, Sofya.
- Yordanov, İ. (2008). *Romite Viv Balgariya İnformatsionen Spavoçnik*, İnstitut Otvoreno Obştestvo, Sofya.
- TDV: [https://islamansiklopedisi.org.tr/korfu/\(16.02.2020\)12:40](https://islamansiklopedisi.org.tr/korfu/(16.02.2020)12:40)
- Romaninet: http://www.romaninet.com/ROMA_Cultural_report_bu.pdf Erişim Tarihi: 24.01.2020

EXTENDED ABSTRACT

Anyone trying to investigate, write or think about the situation of Roma in Bulgaria in recent years has come up with increasing but often fragmented and often contradictory information. One of the most important problems is the number of Roma population. According to various estimates, the number of Roma in Bulgaria ranges from 370000 to 800000. The basis of these different data is another open question, namely;

- Who is the novel?
- How do we collect information about Roma?
- Is it just the principle of self-determination being followed or does it also take into account other factors such as fear of discrimination?
- What is the origin of the Roma?
- What are the causes of difficult socio-economic conditions?
- What are the stereotypes created against them?
- What are the compliance policies and who is responsible for their implementation?
- Where are the regions with the highest Roma population in Bulgaria?

These are difficult questions that remain unanswered and become equally difficult about Roma at both the expert and political levels and in the context of everyday life. The basic data in response to these questions were obtained from the last census (2011) of the Republic of Bulgaria Natsionalen Statiçeski İstitut. Apart from this resource, questions were tried to be answered by making use of the researches on Roma in the literature.

Unlike the Bulgarian and Turkish ethnic communities, which have a clearly expressed common religion, Roma in Bulgaria are essentially divided between three beliefs: Orthodoxy, Islam and Protestantism.

There is a common Romani dialect network with similar morphology and grammar, which allows Roma from different countries to understand each other. The main dialects differ greatly in phonetics and vocabulary. Practically there is no standardization of the main dialects or written system available in Bulgaria. Moreover, some of the people who identify themselves or are described as novel by others do not speak Romani. For these people, the main language is the relevant regional dialect of their languages by Bulgarian, Turkish or Romani.

The municipality with the highest Roma density in Bulgaria is Kotel. One of every four citizens in Kotel is Roman. According to the latest census, Varbitsa district of Shumen province is the place where most Roma live in the country. Here, 55.4 percent of the population is defined as Roma. In the cities of Antonovo and Perushtitsa, which are in the top three with the relative share of representatives of this ethnic group, one out of three people is Roman. İhtiman and Magliş Roman is another place where the population is dense. One in every 5 people in the cities of Straldzha, Rakitovo, Septemvri, Berkovitsa and Belogradchik is the Roman. The absolute total number of representatives of this ethnic group ranks first in the Plovdiv region. The total population of Roma in the Plovdiv region is 30202 and is the second largest ethnic group in the region.

Both official statistical data and various studies show that the level of education among the Roma community is lowest compared to other ethnic groups. There is also a significant difference in the education levels of women and men in the Roma community. Illiterate Roma women are twice as much as men. In Bulgaria, Roma children made up 10.5% of students in primary, secondary and secondary education; this rate was not equal in different grades and ratios: more than 20% in the 1st grade and 1% in the 12th grade. This large difference is not due to the positive natural increase among Roma people (coupled with negative growth in other ethnic groups), in particular, with regard to the high school dropout of Roma students. Quitting school and leaving school early is a problem for the Bulgarian society as a whole (Tcherkessof, 1998: 24)

Although the Roma ethnic group in Bulgaria is the second largest after the Turkish population, there is very little research done about them. Data on official censuses and the natural and mechanical movement of ethnic communities in unpublished Bulgaria is an attempt to avoid distortions of official statistical information. It is the only ethnic group in the country characterized by a steady increase in numbers after the independence of Bulgaria. It can be concluded from the analysis of the factors that affect the formation of this number that the natural increase has a determining effect. The difficult transcendence of conservatism and family life traditions, the traditions of the Roma population provides a favorable ground for maintaining high natural growth for the period under consideration. The main factors that largely determine the maintenance of high levels of natural growth are the nature of employment, the norms applied to the values of the Roma group, the specificity of the urban environment, the young age structure, the weak educational structure, livelihoods, etc. Cooperation with representatives of non-governmental organizations of all relevant institutions at national, regional and local level and the Roma community is essential for the implementation of the National Strategy of the Republic of Bulgaria (2012-2020) for the Integration of Roma. It is very important to ensure the active participation of Roma in daily life, schools, business life and service sector. The inclusion of Roma in every stage of policy making, monitoring, and evaluation at all levels enriches the process in terms of the community's interests and competence of Roma experts.